

ligiosi sint exempti, nihilominus sunt pars istius communitatis, et ideo propter uniformitatem tenentur conformari in his legibus et moribus, quia turpis est pars quæ a toto discordat; ergo ex hoc principio lex naturalis obligat religiosos ad hanc uniformitatem, et consequenter ad observationem talium legum, saltem quoad vim directivam, seu in foro conscientiæ, quamvis non quoad vim coactivam, quia propter exemptionem cogi non poterunt per Episcopos ad eas servandas, nec incurrunt censuras, etiamsi per eas late sint.

10. *Solum teneri religiosos exemptos ad vitandum scandalum circa usum, vel observantiam talium legum, nec enim partes heterogeneæ ducendæ sunt regula universali.*— Existimo tamen solum teneri religiosos exemptos ad vitandum scandalum circa usum, vel observantiam talium legum: illo autem secluso non peccare, illas non servando, nisi ubi usu et consuetudine illas acceptaverint, et suo juri cesserint. Et hoc aperte sentiunt Palud. et Antonin. ubi supra: ratio vero est, quia consideratio illa uniformitatis non sufficit ad huiusmodi obligationem. Et imprimis quod non sufficiat ad obligationem sub mortali, ostendimus supra, et dicemus infra in terminis fortioribus, tractando de dispensatione harum legum. Quod vero hic nulla sit talis obligatio, patet ex diversitate status religiosi a reliquis sæcularibus: nam ex sua natura (ut sic dicam) includit quamdam difformitatem: ergo non est cur requirat talem uniformitatem. Declaratur exemplo philosophico, nam in corpore heterogeneo non est necessaria uniformitas membrorum: hoc autem corpus civitatis constat ex laicis, clericis et religiosis, tanquam ex membris heterogeneis: ergo non postulat unifor-

mitatem inter eos in his quæ propria sunt, sed tantum in his quæ habent communia, ut sunt Christiani, vel membra Ecclesiæ: hæc autem leges synodales per se dantur pro sæcularibus, vel pro his qui subduntur Episcopis: non ergo oportet religiosos eis conformari. Declarari etiam potest exemplo morali de novitiis religionum, qui, licet communem vitam agant cum cæteris religiosis, nihilominus non tenentur in vi præcepti ad servanda statuta religionum, etiamsi talia sint, quæ alios religiosos obligent in conscientia; quia per se non tenentur, quia religiosi non sunt, et ita deest in illis fundamentum illius obligationis, quod est vinculum professionis et voti obedientiæ; nec tenentur ratione uniformitatis, quia ad hanc non tenentur ex vi status: sunt enim ibi ut probentur, non ut aliis in omnibus conformentur, sed secundum modum suum: multo ergo minus tenentur religiosi conformari laicis etiam in operibus bonis, et observantiis specialibus eorum. Tandem accedit, quod ideo hi religiosi eximuntur, quia habent propria onera, et ne cogantur alia sustinere, nisi quæ Pontifices, vel eorum Prælati eis imposuerint: ergo hæc ipsa exemptio declarat non esse necessariam illam uniformitatem. Nihilominus ex decencia quadam recte facient religiosi, has leges servando, ubi sine magno onere potuerint. Et ubi fuerit consuetudo illas servandi tanquam necessarias, obligabuntur ex vi consuetudinis, non vero ex aliis capitibus. Et hæc dixisse sufficiat de lege canonica: nam cætera quæ desiderari possunt communia sunt legi humanæ quatenus talis est, ideoque ex libro præcedenti petenda sunt, et ob eamdem causam de varia illius mutatione in libro octavo dicemus.

FINIS LIBRI QUARTI.

INDEX CAPITUM LIBRI QUINTI

DE VARIETATE LEGUM HUMANARUM ET PRÆSERTIM DE PŒNALIBUS ET ODIOSIS.

- CAP. I. *De humanarum legum varietate.*
 CAP. II. *De lege odiosa et favorabili, earumque varietate.*
 CAP. III. *Utrum leges pœnales obligent in conscientia ad actus quos proxime intendunt.*
 CAP. IV. *An possint dari leges humanæ solum ad pœnam obligantes.*
 CAP. V. *Utrum lex humana possit obligare in conscientia ad pœnam ante condemnationem iudicis.*
 CAP. VI. *Quando leges pœnales continent sententiam ferendam, et non latam.*
 CAP. VII. *An pœnæ executio sit debita in conscientia ante iudicis coactionem.*
 CAP. VIII. *De pœnæ privativæ executione ante sententiam.*
 CAP. IX. *De observatione pœnæ privativæ, quæ per ipsam legem fit.*
 CAP. X. *Utrum lex pœnalis obliget reum ad pœnæ executionem saltem post sententiam iudicis.*
 CAP. XI. *Utrum lex pœnalis obliget iudicem ad pœnam in ea positam infligendam.*
 CAP. XII. *Utrum ignorantia excuset pœnam legis.*
 CAP. XIII. *Utrum leges per quas tributa imponuntur pure pœnales sint.*
 CAP. XIV. *De potestate necessaria ut lex tributum imponens justa sit.*
 CAP. XV. *De ratione et causa finali ad iustitiam tributi necessaria.*
 CAP. XVI. *De forma, et materia in legibus tributorum servandis.*
 CAP. XVII. *Utrum aliqua alia conditio, præsertim subditorum consensus, ad iustitiam tributi requiratur.*
 CAP. XVIII. *Utrum leges tributorum obligent in conscientia ad illorum solutionem. etiamsi non petantur.*
 CAP. XIX. *Utrum leges humanæ irritantes contractum, pœnales vel onerosæ sint.*
 CAP. XX. *Utrum leges irritantes actus, illos in conscientia prohibeant.*
 CAP. XXI. *Quibus modis impediri possit irritatio actus quem lex præcipit pro infecto haberi.*
 CAP. XXII. *Utrum lex ipso jure irritans actum, impediri aliquo modo possit ne actum nullum reddat.*
 CAP. XXIII. *Utrum in lege irritante actum ipso facto, et ante omnem sententiam, habeat locum epikia.*
 CAP. XXIV. *Utrum lex irritans interdum privetur suo effectu, quia in præsumptione fundatur.*
 CAP. XXV. *Utrum omnis lex prohibens pure ac simpliciter actum eo ipso irritet illum.*
 CAP. XXVI. *Quibus verbis aut modis lex prohibens actum irritet illum.*
 CAP. XXVII. *Utrum aliquando sola prohibitio vi et natura sua irritet actum.*
 CAP. XXVIII. *Utrum ex vi juris communis actus factus contra legem prohibentem irritus sit ipso jure.*

CAP. XXIX. *Utrum ea quæ sunt contra legem canonicam prohibentem pure, sint ipso jure invalida.*

CAP. XXX. *Utrum contractus contra legem civilem pure prohibentem facti sint ipso jure irriti.*

CAP. XXXI. *Utrum lex dans formam actui humano semper irritet illum qui fit sine tali forma.*

CAP. XXXII. *Quomodo lex dans formam actui et addens clausulam irritantem impediatur valorem actus.*

CAP. XXXIII. *Quando lex irritans incipiat efficere hunc effectum irritandi actus.*

CAP. XXXIV. *Utrum leges punientes aliquos actus comprehendant invalide factos.*

LIBER QUINTUS.

DE

VARIETATE LEGUM HUMANARUM

ET PRÆSERTIM DE ODIOSIS.

Diximus hactenus de lege humana in genere, tam civili quam canonica: quia vero in utroque ordine aliquæ sunt, quæ secundum suas peculiare rationes, vel proprietates, speciali etiam declaratione indigent, quia proprias habent difficultates; ideoque operæ pretium duxi in hoc libro, et duobus sequentibus de illis in particulari dicere. Doctrina tamen illorum communis erit civilibus et canonicis legibus, quia in his rationibus fere uniformiter conveniunt; quod si aliquid peculiare interdum occurrit in aliquo ordine utriusque legis, facile poterit per occasionem adnotari. Quoniam vero tam leges civiles quam canonicæ in plura membra solent dividi, quæ majori ex parte solo nomine, vel ad summum accidentali et materiali differentia quæ ad doctrinam moralem nihil confert, distinguuntur, ideoque in hoc initio partitiones illas, et varias appellationes legum utriusque ordinis præ oculis ponere institui, et ex eis illas eligere, de quibus in hoc et duobus sequentibus libris dicendum est.

CAPUT I.

DE HUMANARUM LEGUM VARIETATE.

1. *Varie legum distinctiones seu denominationes ex Gratiano.* — Tradunt varias legum

humanarum distinctiones, seu potius denominationes, utriusque juris auctores et expositores, ut in jure canonico Gratian. dist. 1, 2 et 3 per totas, ex Isidoro lib. 5 Etymol., cap. 1 et sequent., et ibi expositores, et in rubr. de Constit. In jure autem civili Papinian. in l. *Jus civile*, ff. de Justit. et jur.; et Pompon. in l. 2, ff. de Orig. jur.; et Julian. in l. *Neque leges*, ff. de Legibus; et Ulpian. in l. *Diuturno*, eod., et Justinian. imperator, Instit. de Justit. et jur., et de Jur. natur., gent. et civili, per plures textus, et interpretes eisdem locis. Et ex theologis tractat late Anton. 1 part., tit. 17, 18 et 19; brevius D. Thom. 1. 2, q. 95, art. 4, cujus methodum sequendo clarius et expeditius nonnullis partitionibus omnia comprehendemus, et elucidabimus.

2. *Lex primo dividitur in scriptam et non scriptam.* — Primo ergo D. Thomas dividit legem humanam in jus gentium et civile, seu humanum strictius sumptum. Nos autem in superioribus de jure gentium diximus, et ita illam divisionem omittimus, supponimusque sermonem esse de lege positiva humana proprie sumpta, ut esse solet distincta, et in diversis gentibus, provinciis, seu civitatibus, aut congregationibus unicuique propria. Hæc igitur lex primo dividi potest in scriptam et non scriptam. Prior intelligi solet nomine legis,

quia, licet utraque sit vera lex, nihilominus nomen legis humanæ simpliciter prolato pro lege scripta accipi solet. Unde Isidor. ait: *Lex est constitutio scripta*: altera vero consuetudo appellatur, quæ quoad substantiam et obligationem veram legis rationem habet, quia vero habet peculiarem modum generationis (ut sic dicam) seu introductionis, et efficaciam, ideoque de illa in particulari dicemus in libro septimo; nunc vero de lege scripta tractamus, quæ interdum denominari solet a materia, vel modo quo scripta est: sic enim solemnes fuerunt apud Romanos leges duodecim Tabularum, quæ a decem, quæ fuerant apud Græcos, duxerunt originem, quibus Romani duas addiderunt, ut habetur in l. 1, ff. de Orig. jur. Decalogus etiam in duabus tabulis scriptus fuit, licet inde nomen non acceperit. Est ergo illa denominatio accidentaria, et ad rationem legis parum confert.

3. *Secundo dividitur lex per ordinem ad principia, et hoc materialiter, aut formaliter.* — Secundo, dividi possunt leges humanæ per habitudinem ad principia a quibus procedunt; sic enim distinguuntur leges canonicæ a civilibus, et in utrisque invenitur eadem distinctio, vel subdivisio, quæ aliquando materialiter tantum, ut sic dicam, datur, aliquando vero potest formaliter dari. Materialiter voco quando in auctoribus legum solum consideratur diversitas personarum: formaliter autem voco respectu munerum, quando spectatur distinctio regiminum, ac potestatum, quamvis totum hoc tandem materiale fere sit respectu obligationis ipsarum legum. Priori modo distingui solent in legibus civilibus, leges Trysmegisti, Lyeurgi, Solonis, Rhadamanthi, Minois, Cereris, et aliorum apud Isidorum supra, et Platon. in Dialog. *Minos*, et Plin. lib. 7 Histor., cap. 35, et Aristot. sæpe in libris Ethicor. Imo interdum denominantur hæc leges non solum ab auctoribus, sed etiam a collectoribus, ut sumitur de jure Papyriano et Flaviano. ex l. 2, ff. de Orig. jur. Sic etiam denominatur lex Hortensia, Papia et Juliana, et sic sunt varii tituli, ff. ad leg. Falcidiam, et similes. Posteriori autem modo distinguuntur leges secundum varias rationes gubernandi civitates, vel simplices, vel mixtas, et sic in legibus Romanorum distinguuntur leges latæ a populo, et vocantur Plebiscita, et latæ a senatu dicuntur Senatusconsulta, et quia in senatu aliquis consul præsidebat, nomen ejus interdum notatur in ipso legis nomine, ut cum dicitur: Ad senatusconsultum Velleianum, aut Macedonianum,

etc. Atque huc referri etiam potest jus prætorium, quod a prætore ferebatur, et honorarium etiam dicitur in l. 7 et 8, ff. de Legibus. Item jus dictum Tribunitium, quia a tribuni erat latum, et sic de aliis, juxta potestatem unicuique magistratui concessam. Præterea huc spectant responsa prudentum, id est, jurisconsultorum, quæ vim habebant legum, quando eis auctoritas principis aut reipublicæ accedebat: vel antecederet illam eis committendo, vel consequenter illa communiter acceptando, et hoc jus interdum per antonomasiam vocatur jus civile. Leges autem quæ ferebantur ab imperatoribus, dicuntur constitutiones principum, dici possunt jus Imperatorium. Nunc autem utrasque leges complectitur jus commune civile, quod absolute dictum solet accipi pro jure Romanorum, ut dicitur in § *Sed jus*, Instit. de Jur. natur.; illi vero respondet in singulis regnis jus regium.

4. Hæc autem varietas vocum, licet conferat ad intelligendum jus civile, ad formalem distinctionem legum parum est necessaria, licet cum proportione ad varias communitates, prout diversimode gubernantur, applicari possit. Et similiter cum proportione potest applicari ad leges canonicas; nam leges pontificiæ sunt constitutiones principum, et interdum nominantur a suis auctoribus, ut Clementinæ, etc.; leges autem episcopales censi possunt quasi jus prætorium, vel honorarium; leges autem conciliorum quasi senatusconsulta; in legibus autem canonicis non habent locum plebiscita, quia potestas ferendi leges canonicas nec in populo est, neque ab illo manavit.

5. *Tertio dividuntur leges in ordine ad eos ad quos feruntur.* — Tertio, dividi possunt leges ex parte eorum ad quos feruntur, et ad hoc dupliciter, scilicet, vel secundum communitates omnino distinctas, vel secundum partes ejusdem communitatis, quatenus intra illam diversa habent munia, et suo modo distinctas communitates magis particulares componunt. Priori modo distinguuntur leges Ægyptiorum, Lacedæmonum, Atheniensium, seu Græcorum, Longobardorum, et Romanorum, ut notatur in § *Sed jus*, Institut. de Jur. Natur., gent. et civil. Et tunc etiam distinguimus leges Hispanorum a legibus Gallorum, etc. Posteriori autem modo intra idem regnum, vel rempublicam, distinguuntur leges per civitates, et intra eandem civitatem per communitates particulares, et sic distinguuntur jus municipale et commune, et municipalia dividuntur juxta modum et nomina civitatum, aut com-

munitatum. Hoc etiam modo dividuntur jura aut leges pro diversitate munerum seu personarum communi bono reipublicæ deservientium, et sic intra eandem rempublicam distinguitur jus militare, quod pro militibus specialiter institutum est, jus patronorum, libertorum, aut servorum. Item jus magistratum, quod publicum etiam dicebatur. Dicebatur etiam apud Romanos jus publicum, quod erat de rebus sacris et sacerdotibus, cap. *Jus publicum*, dist. 1. Unde sacerdotale etiam dici poterat. Nunc autem hoc jus in Ecclesia separatum est a civili ac temporali, et canonicum denominatum est, ut supra vidimus.

6. In quo canonico jure potest aliquid proprium considerari, quia leges canonicæ in sua generalitate universaliores sunt quam leges civiles, ex parte eorum pro quibus ferri possunt, quia dari possunt universo orbi, quia per illud totum Ecclesia diffusa est. Atque ita communitas adæquata (ut sic dicam) legibus canonicis non multiplicatur, sed una tantum est; ideoque leges canonicæ ex hac parte universales sunt, et non recipiunt varias denominationes ex parte eorum pro quibus feruntur, sed simpliciter dici possunt canones ecclesiastici, vel præcepta Ecclesiæ. At vero intra ipsam Ecclesiam, ex parte personarum vel communitatum particularium, distingui possunt variæ leges seu jura, et sic potest specialiter dici jus sacerdotale vel clericale, quod non solum canonicum est, sed specialiter pro statu sacerdotali vel clericali fertur: sic etiam dici potest jus monachale seu regulare, proprium religionis. Item hoc modo distinguuntur jura synodalia secundum varios episcopatus, dioceses, vel provincias, a quibus etiam sæpe denominantur, et appellari etiam possunt jura municipalia canonica.

7. *Quid interest inter legem et statutum.* — Hinc etiam distinguere aliqui solent inter legem et statutum, quia lex dicitur proprie de lege pertinente ad totam communitatem alicui regi vel supremo principi subjectam, statutum vero dicitur proprie de lege municipali. Sic enim leges universitatum, collegiorum, religionum, etc., statuta dici solent. Sed hoc solum ad significationem vocabulorum spectat, et ideo communis usus observandus est. Nam sine dubio statuta municipalia sunt veræ leges; illis enim cum proportione conveniunt, quæ hactenus de lege in communi, vel de lege humana dicta sunt, et ita sæpe appellantur; et e converso leges communes et universales vocari possunt statuta, et frequenter ita vo-

cantur, quia vis vocis non minus in illas convenit, ut per se constat; solum ergo per quamdam accommodationem solent illa vocabula ita distingui, præsertim in doctrina tradenda, ut habeamus vocabula quibus breviter, et distincte loqui possimus. Ad eundem modum censendum est de nomine constitutionis. Alii enim putant legem simpliciter dici de lege civili, non de canonica, constitutionem vero e contrario: sed hoc etiam non habet fundamentum in re, nam leges etiam civiles constitutiones principum appellantur, Digestis de constitutione principum; Isidorus in capit. *Constitutio*, distinct. 2, ait constitutionem esse edictum quod rex vel imperator constituit; et e converso constitutiones canonicæ vere leges sunt, et ita etiam passim nominantur. Tamen per accommodationem ille modus loquendi videtur esse satis usitatus, et conformis rubricæ de Constitutionibus in decretalibus, ubi videri possunt interpretes.

8. Alia vero sunt nomina magis propria legum ecclesiasticarum: vocantur enim canones, decreta patrum, decretalia, utique jura, seu decretales epistolæ, ut constat ex titulo *Decretalium*, et ex capite primo et quinto, et de *Constitut.*, et ex cap. primo et secundo, distinctione tertia, ubi Glossa in summ. rationem nominum declarat, et alia adjungit. Nos solum advertimus illa tria nomina potissimum dici solere de legibus summorum Pontificum, vel conciliorum; nam leges episcopales non solent canones vel decreta appellari, de quo videri potest Felinus in capite primo de Constitutionibus. Denique his nominibus addita sunt alia plura, quibus leges ecclesiasticæ significantur, dicuntur enim Extravagantes, Motus proprii, Bullæ, etc. Hæ autem voces et similes solis quibusdam legibus Pontificalibus attribui solent, et varias habent origines et etymologias, quæ nunc nobis necessariae non sunt. Nam vis legum quæ per has voces significantur, eadem esse videtur, et quod occurrerit proprium in sequentibus adnotabitur.

9. Quarto, solent distingui leges ex rebus seu materia quam præcipiunt, estque hæc denominatio valde usitata in jure civili, et interdum fit interposito nomine auctoris, ut ad legem Juliam de adulteriis, ad legem Corneliam de sicariis, ad legem Juliam de ambitu majestatis, etc. Sæpe vero fit simpliciter denominatio ex materia, ut lex *Fruentaria*, *Agraria*, et *Commissoria*, etc. Et fere omnes tituli utriusque juris hoc modo distinguuntur. Sed hæc etiam divisio materialis non est in ordine

ad formalem rationem legis quam nos consideramus; et ideo, licet in ordine ad usum et ad practicam notitiam legum necessarium sit scire quid per unamquamque legem præcipiatur, nobis tamen ad generalem doctrinam necessarium non est. Et ideo de his omnibus partitionibus seu denominationibus legum nihil amplius dicere oportebit. Solum enim illas proposuimus, ut illarum vocum significatio non ignoretur; id enim ad nostrum usum necessarium erat, ad eundem vero sufficiunt quæ dicta sunt.

CAPUT II.

DE LEGE ODIOSA ET FAVORABILI, EARUMQUE VARIETATE.

1. Divisionibus legis traditis in superiori capite addere possumus quintam ex effectibus sumptam, quæ instituto nostro maxime deserviet. Quinto ergo lex humana generatim sumpta dividitur in odiosam, seu onerosam, et favorabilem, seu beneficium conferentem, quæ divisio ex multis juribus colligitur. Nam interdum dicunt jura, odia esse restringenda, et favores ampliandos, cap. *Odia*, de Reg. jur., in 6, cum vulgaribus concordantibus; quæ regula præsertim intelligitur de favoribus vel odiis in jure contentis, ac subinde de legibus favorabilibus et odiosis. Et ita divisionem hanc legum communiter doctores supponunt, ut constabit ex his quos in discursu capitis referemus. Tria vero ad intelligendam hujus partitionis regulam desiderari possunt. Primum est, unde sit sumenda distinctio inter illa membra. Secundum est, an sit sufficiens ita ut illa duo membra adæquate dividant legem humanam. Tertium est, quot genera legum humanarum sub singulis illorum membrorum contineantur, ut de illis sigillatim in sequentibus dicamus.

2. *Ratio dubitandi ex eo quod omnis lex videtur favorabilis.* — Circa primum, ratio dubitandi esse potest, quia nulla est lex quæ simpliciter favorabilis non sit: ergo non potest subsistere divisio. Antecedens patet, quia lex, ut sit justa et vera lex, debet esse communi bono utilis, et moraliter necessaria; sed utilitas boni communis maximus favor est, quia bonum commune præferendum est cæteris: ergo omnis lex simpliciter inducit favorem, et hoc est esse favorabilem; nulla ergo esse potest odiosa. Et confirmatur: nam si quæ esset lex odiosa, maxime illa quæ poenam imponit;

at hæc non est odiosa; ergo nulla. Probatur minor, tum quia alias omnis lex esset odiosa, quia omnis lex imponit reatum poenæ transgressoribus: quod autem illa poena exprimitur, vel determinetur in lege, parum auget gravamen seu odium, cum solus reatus æternæ poenæ ad hujusmodi odium sufficiat, et comminatio illius reatus in omni lege includatur quæ gravis sit et nomen præcepti simpliciter mereatur; tum etiam quia poena non est intenta per legem, sed potius apponitur ut fugiatur, et ut saltem ex timore ejus servetur præceptum; ergo additio poenæ non facit legem odiosam, quia qualitas legis pensanda est ex fine, et bono per se intento per legem: tum denique, quia, licet poena sit malum quoddam, est tantum secundum quid, et, ut est medium ad servandam legem, est maximum bonum: ergo est potius favor quam odium. Eademque rationes fieri possunt de quacunque ratione odii in lege considerabili.

3. *Secunda ratio dubitandi ex eo quod omnis lex humana videtur odiosa.* — In contrarium videri potest nullam esse humanam legem quæ odiosa dici non possit ac debeat, eo modo quo talis denominatio potest in veram legem cadere. Lex enim non potest dici odiosa, quia per se sit odio digna, nec quia per se habeat effectum qui reddat hominem odio dignum, sic enim solum peccatum est per se odio dignum, et reddit peccatorem, ut talis est, odio dignum; lex autem nec peccatum est, nec ad peccatum inducit: non potest ergo hoc modo dici odiosa. Solum ergo dici potest odiosa, quatenus aliquid onus imponit, quod durum, ac grave merito reputatur; hoc autem modo omnis lex humana odiosa videri debet, quia addit novum conscientiæ vinculum ultra omne vinculum divinæ legis, quod grave onus reputatur, præsertim quia potest esse occasio culpæ et æternæ mortis. Et confirmatur, quia si aliqua esset lex favorabilis, maxime privilegiativa, quia hæc est quæ magis directe et ex instituto favorem concedit; at privilegium, quatenus lex est, odiosum est, quia est onerosum illis quos obligat per modum legis, et quatenus privilegium est censetur odiosum, quia derogat juri communi, et inducit singularitatem in eommunitate, quæ odiosa esse solet, ut postea suo loco videbimus; ergo nulla est lex quæ, quatenus est talis, simpliciter favorabilis sit. Tandem hæc rationes pro utraque parte factæ videntur convincere omnem legem mixtam esse, et partim favorem, partim odium includere, quod satis est ut divisio non habeat